

Katarzyna Bałandynowicz-Panfil

Procesy demograficzne w województwie pomorskim i ich konsekwencje dla regionalnego rynku pracy

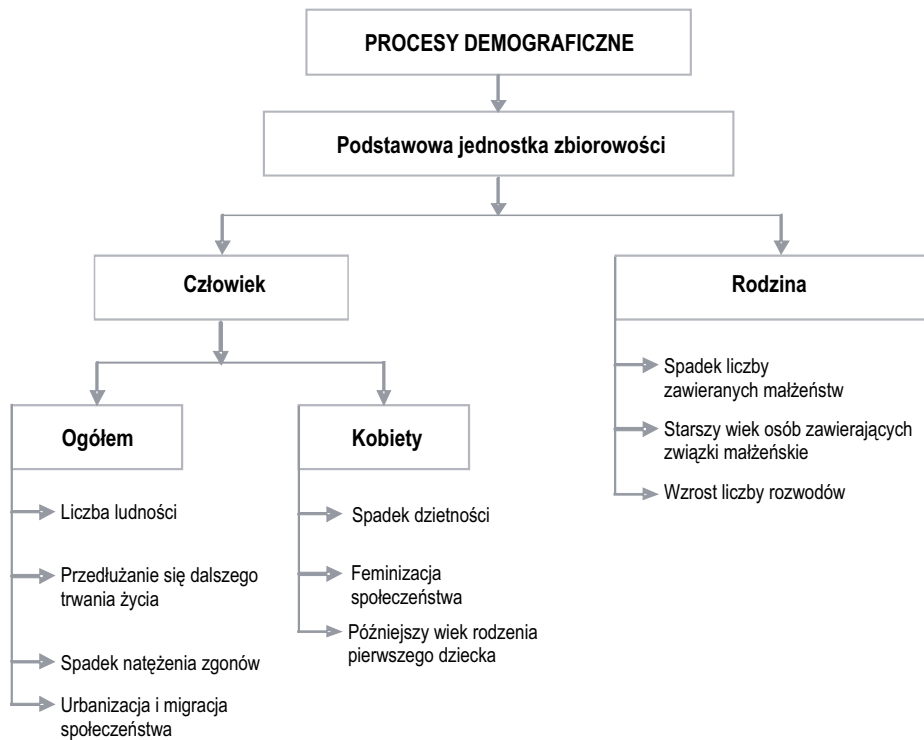
Współczesne procesy demograficzne silnie oddziałują na społeczno-ekonomiczne warunki funkcjonowania państw. Coraz liczniej w naukach i popularnonaukowych opracowaniach są podejmowane próby scharakteryzowania skutków, jakie zmiany ludnościowe wywierają na możliwości rozwoju w skali makro. Badania te dotyczą poszczególnych państw, ugrupowań oraz całej gospodarki światowej. Analizowanie konsekwencji depopulacji, migracji czy starzenia się społeczeństw w tak szerokiej perspektywie pozwala, poprzez abstrahowanie, wyznaczyć generalne trendy i tendencje łączące poszczególne obszary życia.

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na otoczenie bliższe, lokalne, w którym silnie występujące procesy demograficzne mają równie istotny wpływ na kształtowanie się relacji rynku pracy, jak ma to miejsce w przypadku analizy w szerszej skali. Wybór rynku pracy został podyktowany przekonaniem, iż stanowi on jeden z najbardziej obrazowych obszarów funkcjonowania społeczności, łącząc zarówno sferę stosunków międzyludzkich, jak i dobrobytu ekonomicznego w ogólnie pojętą wartość jakości życia¹. Podstawową przesłanką podjęcia tematu jest zatem potrzeba bliższej analizy procesów demograficznych w skali lokalnej oraz zbadanie głównych konsekwencji ich przebiegu dla regionalnego rynku pracy.

¹ Ze względu na ramy niniejszego opracowania analiza zostanie zawężona jedynie do związku demografii z rynkiem pracy poprzez jej wpływ na kształtowanie się podaży pracy. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż zmiany ludnościowe wywierają również pośredni wpływ na popyt na dobra konsumpcyjne, choćby poprzez takie zjawiska jak: zmiany proporcji grup wiekowych konsumentów, coraz większe znaczenie lepiej wykształconej i bogatszej grupy klientów w wieku powyżej 50 roku życia, czy zmiany w systemach zarządzania i motywowania pracowników.

Podstawowe procesy demograficzne i ich konsekwencje dla rynku pracy

Procesy demograficzne są rozpatrywane przez pryzmat zachowań jednostki. Badania jednak są prowadzone na poziomie całej zbiorowości lub dla wyszczególnionych podzbiorów². Połączone ze sobą za pomocą związków przyczynowo-skutkowych kształtują współczesne społeczeństwa. Podstawowe tendencje mogą być w tym zakresie wyróżnione, biorąc pod uwagę liczebność, płeć, wiek oraz migracje wewnętrzne i zewnętrzne ludności (rys. 1)³.

Rys. 1. Wybrane współczesne procesy demograficzne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J.Z. Holzer, *Demografia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 13–14.

² J.Z. Holzer, *Demografia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 12.

³ W tym miejscu bliżej scharakteryzowane zostaną jedynie te procesy demograficzne, które w najwyższym stopniu oddziałują na funkcjonowanie rynku pracy. W szczególności uwaga ta odnosi się do analizy danych statystycznych dla regionu województwa pomorskiego.

Prezentowane trendy w zmianach ludnościowych w różnym stopniu oddziałują na relacje rynku pracy. Niektóre, bezpośrednio, między innymi poprzez spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym w wyniku zmiany struktury wiekowej społeczeństwa czy migracjom. Inne – pośrednio – w wyniku podejmowanych decyzji o charakterze rodzinnym i prokreacyjnym. Wszystkie one składają się na dwa podstawowe nurty obserwowane w demografii. Są nimi depopulacja i starzenie się społeczeństw. Zmieniająca się struktura i wielkość zasobów pracy prowadzi do stopniowego powstawania niedoborów na rynku pracy. Początkowo najczęściej przybierają one charakter niedoborów jakościowych, polegających na braku możliwości znalezienia zatrudnienia odpowiednio wykwalifikowanych pracowników. Wraz z pogłębianiem się niekorzystnych tendencji populacyjnych obserwowane są również niedobory ilościowe, które należy rozumieć jako ogólny brak wystarczająco licznej grupy chętnych i zdolnych do podejmowania zatrudnienia, niezależnie od dopasowania podaży pod względem poszukiwanej wiedzy i umiejętności. Tak zarysowana sytuacja w oczywisty sposób negatywnie oddziałuje zarówno na kształt relacji rynku pracy, jak również na poziom dobrobytu społecznego i tempo rozwoju gospodarczego państwa czy regionu. Możliwe ścieżki ograniczające skutki omawianego przebiegu procesów ludnościowych mogą odbywać się dwutorowo. Z jednej strony mogą to być wszelkie działania na rzecz zwiększania populacji osób w wieku produkcyjnym, głównie poprzez zachęty do migracji na dany obszar osób w wymaganym wieku bądź o odpowiednich kompetencjach, czyli w wyniku zastosowania tak zwanej migracji selektywnej. Drugą ścieżkę stanowią programy aktywizacyjne dla osób bezrobotnych i biernych zawodowo, szczególnie w odniesieniu do kobiet, osób starszych oraz niepełnosprawnych⁴.

Analiza wielkości ludności w perspektywie relacji pomorskiego rynku pracy

Badanie powyżej opisywanych zależności oraz próba odpowiedzi na pytanie, czy omawiane konsekwencje są właściwe również dla rozważań w skali regionalnej i są możliwe jedynie na podstawie obserwacji procesów demograficznych, zachodzących w społeczeństwie województwa pomorskiego w kontekście rynku pracy. Podstawową kategorią, od której należy rozpocząć rozważania, jak już wcześniej wspomniano, jest liczba ludności ogółem wraz z prognozą jej zmian w przyszłości⁵. Liczba mieszkańców województwa pomorskiego w 2010 r. wyniosła 2 mln 235,5 tys. osób⁶, dając tym samym siódme miejsce w rankingu województw pod względem wielkości społeczeństwa. Warto zauważyć, że województwo pomorskie odznacza się od dłuższego cza-

su największym dodatnim tempem wzrostu liczby ludności wśród wszystkich województw, ze średniorocznym tempem przyrostu w 2010 r. około 0,4%⁷. Dodatkowo, biorąc pod uwagę zajmowaną powierzchnię, można wyznaczyć wskaźnik zaludnienia w przeliczeniu na 1 km². W regionie pomorskim przypadają 122 osoby na km², co stanowi dokładne odzwierciedlenie średniej krajowej⁸. Podkreślić należy fakt, że dla miast współczynnik ten jest kilkakrotnie wyższy i wynosi dla Polski blisko 1100 osób na km². Aspekt ten, w perspektywie uwarunkowań rynku pracy wydaje się być istotnym, między innymi ze względu na geograficzne rozmieszczenie dostępnych lub potencjalnych zasobów pracy.

Stopecień urbanizacji społeczeństwa jest zatem kolejnym istotnym wskaźnikiem, mającym wpływ na kształtowanie struktury zasobów pracy⁹. Województwo pomorskie odznacza się stosunkowo wysokim poziomem skupienia ludności w obszarach miejskich. Na omawianym obszarze ludność zamieszkała w miastach stanowiła około 66% ogółu ludności¹⁰, co daje bardzo wysoką pozycję w rankingu najbardziej zurbanizowanych regionów w Polsce. Analogicznie, współczynnik ten dla całego kraju wyniósł około 61%¹¹. Dokonując bardziej szczegółowej analizy w ujęciu czasowym, można zauważyć, że w ostatniej dekadzie wskaźnik urbanizacji w województwie pomorskim uległ obniżeniu o ponad dwa punkty procentowe, co jest bezpośrednią konsekwencją 10% wzrostu liczby ludności na obszarach wiejskich, szczególnie

⁴ Są to tzw. grupy defaworyzowane na rynku pracy odznaczające się największą zdolnością mobilizacyjną, czyli stosunkowo dużą grupą osób, które mogłyby przejść ze stanu bierności zawodowej do czynnych zasobów pracy.

⁵ Szczególnie przy analizie aspektów demograficznych ważne jest obserwowanie danego zjawiska w szerszej perspektywie czasowej. Konieczność analizy dynamicznej opiera się na założeniu, że najbardziej istotne wydają się być konsekwencje zachodzących zmian, a ich badanie musi być dokonywane na podstawie danych zaczerpniętych z przeszłości i teraźniejszości. Z kolei prognozy demograficzne, choć w większości oparte na szacunkach oraz wysoce hipotetyczne, są najlepszym narzędziem, będącym podstawą do planowania działań nastawionych na wykorzystanie szans i ograniczenie zagrożeń związanych z sytuacją społeczno-ekonomiczną na danym obszarze. Por. W. Makać, *Podstawowe metody statystyczne w analizie pracy*, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1996, s. 86-87.

⁶ *Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 VI 2010 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 12.

⁷ *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000–2010*, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl, z dnia 04.02.2011.

⁸ Obliczenia własne na podstawie: *Rocznik Demograficzny 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 78.

⁹ Jest on bezpośrednio związany z poprzednim omawianym wskaźnikiem, gdyż liczba miast w województwie oraz ich wielkość przekłada się na gęstość zaludnienia i odwrotnie, proces wzrostu liczby ludności na kilometr kwadratowy jest częstokroć dodatnie skorelowany z wzrostem miast.

¹⁰ *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie pomorskim w 2009 r.*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2010, s. 19.

¹¹ Obliczenia własne na podstawie: *Rocznik...*, s. 78.

w pobliżu dużych miast, i względnie stałego poziomu liczby mieszkańców samych miast¹². Źródłem omawianego zjawiska jest przede wszystkim obserwowana wyraźna tendencja osób pracujących w aglomeracjach miejskich do osiedlania się na ich obrzeżach, głównie ze względów ekonomicznych, choć również społeczno-ekologicznych¹³.

Kontynuacja rozważań nad wielkością społeczeństwa skłania do wniosku, iż prognozy zmiany stanu ludności potwierdzają kierunek zmian obserwowany dotychczas w województwie pomorskim. Do roku 2020 szacowany jest rozrost społeczeństwa o 2,4%. W dłuższej perspektywie najwyższy poziom liczby ludności ma zostać odnotowany około roku 2025, po czym prognozowany jest spadek, który w roku 2035 ma spowodować powrót liczby ludności do wartości z roku 2015 (2 mln 262,8 tys.)¹⁴. Opisywane tendencje są bardziej korzystne dla województwa pomorskiego w porównaniu z Polską ogółem, dla której do roku 2007 obserwowany był spadek liczby ludności, głównie w wyniku niskiej liczby urodzeń. Obecnie, trzy lata z rzędu odnotowywany jest niewielki dodatni przyrost ludności w Polsce¹⁵. Prognozy wyraźnie wskazują jednak na spadek liczby ludności w przyszłości, zwiększający swoją dynamikę w ostatniej dekadzie analizowanego okresu¹⁶. Różnice w kierunku i dynamice rozwoju ludności pomiędzy wartościami szacowanymi dla Polski i dla województwa pomorskiego mogą być tłumaczone między innymi czynnikami społeczno-ekonomicznymi, mającymi wpływ na płodność, umieralność i przepływy migracyjne, jak również ze względu na strukturę demograficzną ludności w roku bazowym.

Struktura wiekowa pomorskich zasobów pracy

Kolejnym aspektem w analizie procesów demograficznych jest struktura wiekowa ludności (rys. 2). Będzie ona odpowiadała za bieżące i przyszłe zmiany w wielkości oraz jakości zasobów pracy.

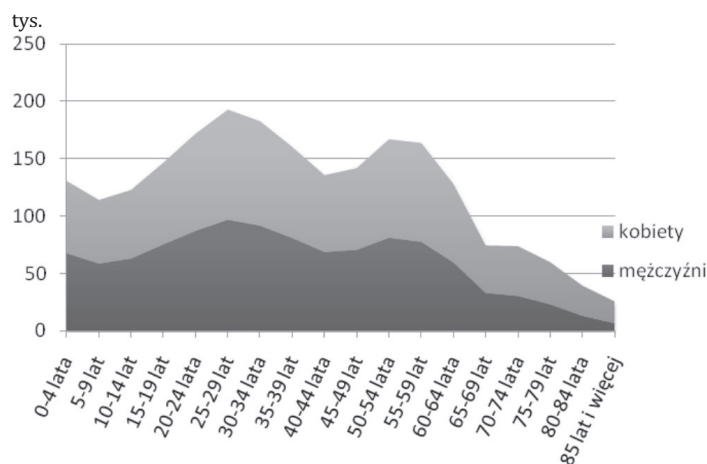
¹² *Ludność*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, www.stat.gov.pl/gdansk, z dnia 04.02.2011.

¹³ Motywacje do osiedlania się w danych regionach wiążą się z postrzeganymi kosztami i korzyściami osiągnięcia pożądanego poziomu jakości życia, na który składają się między innymi: dostęp do satysfakcjonującej pracy, postrzegany poziom bezpieczeństwa, dostęp do instytucji kultury i rozrywki, czy mniej zanieczyszczonego powietrza. Bliskość geograficzna oraz więź obszarów miejskich i wiejskich prowadzi zazwyczaj po pewnym czasie do wchłaniania struktur niezurbanizowanych przez sąsiadujące miasta.

¹⁴ *Obliczenia własne na podstawie: Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009, s. 191; *Rocznik...*, s. 234.

¹⁵ *Podstawowe informacje...*

¹⁶ Prognozy ludnościowe szacowane przez Główny Urząd Statystyczny obejmują swoim zasięgiem okres do roku 2035.

Rys. 2. Struktura ludności województwa pomorskiego według płci i pięcioletnich grup wieku (wartości skumulowane, stan na 30.06.2010)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 VI 2010 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 31.

Bieżąca struktura wiekowa ludności stanowi prognostyk dla przyszłych wielkości poszczególnych kohort wiekowych, co z kolei przykłada się na konieczność reorientacji szeregu strategii, między innymi: polityki edukacyjnej, mieszkaniowej, socjalnej, czy tych z obszaru rynku pracy. Rysunek 2 pozwala na obserwację dwóch wyzów demograficznych, obecnych na rynku pracy. Przedstawiciele powojennego wyżu wkraczają coraz liczniej w wiek zaprzestawania aktywności ekonomicznej, stanowiąc istotne obciążenie dla systemu emerytalnego. Z kolei drugi wyz demograficzny to liczna grupa będąca w tzw. mobilnym wieku produkcyjnym¹⁷, nadal licznie zasilająca struktury rynku pracy. Ze względu na przesunięcia z wiekiem drugiego wyżu demograficznego w kierunku starszych kohort wiekowych, w przyszłości należy spodziewać się znacznego wzrostu udziału osób w wieku poprodukcyjnym w społeczeństwie oraz wzrostu znaczenia grupy średnio starszych przedstawicieli wieku produkcyjnego.

Podział osób na grupy w wieku przedprodukcyjnym (0–17 lat), produkcyjnym (18–59/64 lat¹⁸) i poprodukcyjnym (60/65 lat i więcej) daje podstawę do

¹⁷ W statystykach nadal funkcjonuje podział na wiek mobilny i niemobilny w ramach większej grupy tzw. wieku produkcyjnego. Wiek mobilny to wiek między 18 a 45 rokiem życia, natomiast wiek niemobilny to kobiety w wieku 45–59 lat i mężczyźni w wieku 45–64 lata.

¹⁸ Zapis taki pokazuje różnice w wieku produkcyjnym kobiet i mężczyzn, który wynika z ustawowego oficjalnego wieku emerytalnego i wynosi odpowiednio 18–59 lat dla kobiet i 18–64 lata dla mężczyzn. Prowadzone reformy, wraz z uelastycznianiem systemu emerytalnego, zmieniły charakter zapisów ustawowych dla wieku emerytalnego z normy obowiązującej na instytucję o znaczeniu raczej informacyjnym, jednak omawiana dysproporcja została utrzymana.

obserwacji sytuacji demograficznej regionu (rys. 3). Prognozy dynamicznie rosnącego udziału osób w wieku poprodukcyjnym w pomorskiej populacji wskazują na przyspieszenie procesu starzenia się społeczeństwa. Wskaźnikiem charakteryzującym tę relację może być współczynnik obciążenia demograficznego, czyli liczby osób w wieku poprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym. Obecnie w województwie pomorskim wskaźnik ten kształtuje się na poziomie 23,8. Potocznie wielkość tę można interpretować jako sytuację, w której jedna osoba w wieku poprodukcyjnym przypada na około 4 osoby pracujące. *De facto* proporcje te są znacznie mniej korzystne dla sytuacji społeczno-gospodarczej ze względu na średnio niski poziom aktywności zawodowej w poszczególnych grupach wiekowych, co przekłada się na niski udział osób wykonujących pracę w ogólnej grupie ludności w wieku produkcyjnym. W Polsce ogółem współczynnik obciążenia demograficznego jest nieco wyższy (25,9). Porównując analizowane wartości z kolejnym wskaźnikiem z tej kategorii, skonstruowanym za pomocą stosunku liczby osób w wieku nieprodukcyjnym¹⁹ do liczby osób w wieku produkcyjnym, można wyciągnąć przynajmniej jeden istotny wniosek. Poziom współczynnika wynosi 55 i jest taki sam dla województwa pomorskiego, jak i Polski ogółem. Zestawiając ze sobą oba wskaźniki obciążeń demograficznych, można zaobserwować kolejną obserwację, że województwo pomorskie odznacza się stosunkowo liczną grupą populacji w wieku przedprodukcyjnym. Stanowi to wyraźne potwierdzenie, że województwo pomorskie jest relatywnie młodym społeczeństwem na tle pozostałych regionów Polski, co jest istotną informacją dla rynku pracy, funkcjonującego na tym terenie.

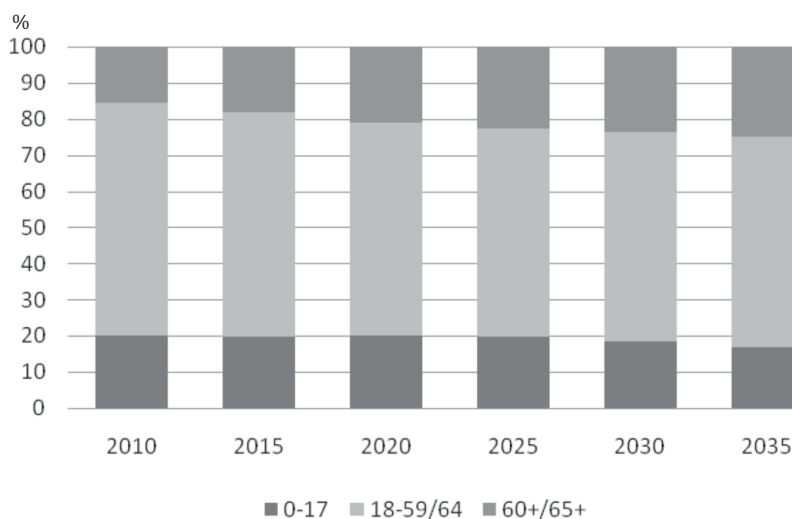
W przyszłości, w związku z prognozowaną depopulacją i pogłębiającym procesem starzenia się społeczeństw, prognozowane jest znaczne pogorszenie się współczynników obciążenia demograficznego. Składa się na to rosnący udział osób w wieku poprodukcyjnym, względnie stabilny udział najmłodszej części społeczeństwa²⁰ i jednocześnie kurcząca się grupa produktywnej części społeczeństwa. Według prognoz, województwo pomorskie nadal pozostanie w grupie najmłodszych demograficznie obszarów w Polsce z medianą wieku na poziomie 46,1 lat²¹. Oznacza to, że w 2035 r. ponad połowę społeczeństwa będą stanowiły osoby w niemobilnym wieku produkcyjnym oraz w wieku poprodukcyjnym²².

¹⁹ Osoby w wieku nieprodukcyjnym to suma osób w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym.

²⁰ Do roku 2025 będą dostrzegane lekkie wahania udziału osób w wieku 0–17 w populacji ogółem w granicach 19,7–20,0%. W okresie późniejszym będzie następował spadek, aż do poziomu 17% w 2035 r.

²¹ Wzrost o około 10 lat w stosunku do roku 2010.

²² Prognoza ludności..., s. 178–181, 317.

Rys. 3 Prognoza struktury ludności województwa pomorskiego według ekonomicznych grup wieku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009, s. 241.

Z punktu widzenia analizy rynku pracy kluczowym wyznacznikiem zmian jest wewnętrzna struktura ludności w wieku produkcyjnym. Uwzględnienie podziału na osoby w wieku mobilnym i niemobilnym ukazuje potencjalnie korzystne lub niekorzystne warunki rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu. Dzieje się tak między innymi ze względu na wyższą aktywność zawodową młodszych kohort wiekowych. Rosnący udział osób w wieku niemobilnym będzie w województwie pomorskim obserwowany w dłuższej perspektywie po roku 2020. Obecnie proporcja ta kształtuje się na poziomie 62,8% w wieku mobilnym do 37,2% w wieku niemobilnym. Natomiast w roku 2035 wyniesie analogicznie 54% i 46%²³. Zmiany te przełożą się na odmienne zachowanie się poszczególnych grup na rynku pracy, jak również bezpośrednio na stosunku do pracodawców i powierzonych im obowiązków. Jednym z czynników może być, obserwowany obecnie, niski poziom wskaźnika aktywności zawodowej, szczególnie w grupie osób w wieku 55+, który w województwie pomorskim w 2009 r. wyniósł 22,2%, przy 68,7% dla populacji w wieku produkcyjnym ogółem²⁴.

Kolejny analizowany przekrój, udział w społeczeństwie kobiet i mężczyzn, podobnie jak w całej Polsce, wskazuje na liczebną przewagę pierwszej

²³ *Prognoza ludności...*, s. 187, 264.

²⁴ *Aktywność ekonomiczna ludności*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, www.stat.gov.pl/stat, z dnia 08.02.2011.

grupy. Na 100 mężczyzn w województwie pomorskim przypada nieco ponad 106 kobiet. Analogicznie, w całym kraju relacja ta waha się między 100 a 107, przy czym wskaźnik feminizacji jest średnio wyższy dla mieszkańców miast (ponad 111 kobiet na 100 mężczyzn)²⁵. Omawiana przewaga wynika głównie z dysproporcji występującej w grupie osób w wieku powyżej 45 roku życia, gdzie kobiety, ze względu na dłuższe przeciętne dalsze trwanie życia²⁶, mają dominujący udział. Dysproporcja ta rośnie wraz z wiekiem. W województwie pomorskim punkt przegięcia występuje w wieku 45-49 lat, gdzie po raz pierwszy odnotowywana jest przewaga liczebna kobiet, osiągając poziom 294 kobiet na 100 mężczyzn w najstarszej kohorcie wiekowej, czyli wśród osób w wieku 85 lat i więcej (rys. 2)²⁷. Z punktu widzenia analiz konsekwencji dla rynku pracy oraz prognozowanego starzenia się społeczeństwa informacja ta wydaje się być istotna. Niska aktywność zawodowa kobiet, szczególnie starszych wiekiem oraz zaliczenie ich do grupy narażonej na krzyżową dyskryminację na rynku pracy²⁸ stanowić będzie coraz bardziej znaczący problem na sprawności funkcjonowania tego rynku. Działania na rzecz pełniejszego wykorzystania tej grupy społecznej będą jednym z kluczowych zadań również dla instytucji pomorskiego rynku pracy.

Podstawowe źródła zmian demograficznych w województwie pomorskim

Zmiany w liczbie i strukturze wiekowej ludności województwa pomorskiego wynikają przede wszystkim ze zmian w stopie dzietności, umieralności oraz wielkości migracji. Źródłami wymienionych procesów są przede wszystkim procesy zachodzące w społeczeństwie, związane z reorganizacją życia rodzinnego i indywidualnych aspiracji. Dla wytłumaczenia tych zjawisk mogą służyć teorie przejść demograficznych, szeroko rozpowszechnione w analizie współczesnych procesów demograficznych w społeczeństwach rozwijających się i rozwiniętych²⁹. Silna urbanizacja, wzrost mobil-

²⁵ *Rocznik...*, s. 78.

²⁶ Obserwowane zjawisko wysokiej nadumieralności mężczyzn obserwowane jest już młodszych kohortach wiekowych i dotyczy w znacznym stopniu mężczyzn po dwudziestym roku życia, dla których współczynnik zgonów był 4-krotnie wyższy niż dla kobiet. Por. *Podstawowe informacje...*

²⁷ Obliczenia własne na podstawie: *Ludność. Stan...*, s. 31.

²⁸ Dyskryminacja krzyżowa powstaje w wyniku dwóch, wzajemnie wzmacniających się źródeł dyskryminacji starszych kobiet na rynku pracy. Chodzi tu o defaworyzowanie ich ze względu na płeć i na wiek.

²⁹ Szerzej: I.E. Kotowska, *Drugie przejście demograficzne i jego uwarunkowania*, [w:] *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, red. I.E. Kotowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1999, s. 11–25.

ności przestrzennej ludności, sekularyzacja, wzrost poziomu wykształcenia, autonomia kobiet w życiu społecznym i, przede wszystkim, zawodowym, chęć zaspokajania własnych aspiracji oraz większa możliwość świadomego podejmowania decyzji prokreacyjnych wpływają bezpośrednio na spadek liczby urodzeń, szczególnie widoczny w dłuższej perspektywie czasu. Skutkuje to zmianami w podejściu do instytucji, jaką jest rodzina³⁰. Ponieważ rodzina ma nadal najważniejszy wpływ na rozrodczość, to rozluźnienie stosunków międzyludzkich, obserwowane między innymi w niskiej motywacji do instytucjonalizacji związków, prowadzi do zmniejszenia liczby urodzeń. Z kolei kwestia obniżania się stopy umieralności oraz stale wydłużająca się średnia długość życia kojarzona być powinna przede wszystkim z rozwojem medycyny. Dodatkowym aspektem, mającym wpływ na coraz dłuższe życie w stale lepszej kondycji fizycznej, jest obserwowana coraz wyższa jakość życia, która związana jest między innymi ze zwyczajami żywieniowymi ludności, warunkami mieszkaniowymi oraz coraz mniej obciążającą fizycznie formą świadczenia pracy³¹.

W województwie pomorskim źródła te są doskonale widoczne. Najwyższy przyrost naturalny w Polsce to głównie konsekwencja relatywnie wysokiej i stale rosnącej płodności kobiet, która w 2009 r. wyniosła 48,6% w porównaniu z 40,7% w roku 2005. Wysoki wskaźnik urodzeń i mniejsza, w porównaniu z danymi dla Polski, stopa umieralności to czynniki przekładające się na wzrost liczby ludności w sposób bezpośredni. Pośrednio, znacznie wyższy poziom współczynnika liczby zawieranych małżeństw i nieco tylko wyższy od średniej krajowej – separacji umacniają tendencje w zakresie utrzymującej się niskiej dzietności. Uwagę zwrócić w tym miejscu należy na fakt, że w wieku największej rozrodczości znajdują się obecnie kobiety z drugiego wyżu demograficznego, jednak brak prostej zastępowalności pokoleń przynosić będzie w przyszłości spadek liczby ludności tego województwa.

Pewnym neutralizatorem negatywnych zjawisk, przejawiających się w ogólnie niskiej liczbie urodzeń mogą być procesy migracyjne. W województwie pomorskim odnotowywane jest dodatnie saldo migracji zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych na pobyt stały. Wskaźnik salda migracji na 1000 mieszkańców wyniósł w 2009 r. 1,3, choć w przypadku zdecydowanej większości województw utrzymuje się w wartościach ujemnych, pogłębiając niekorzystne tendencje depopulacyjne³². Wartości dodatnie dla migracji

³⁰ Szerzej: I. Kowalska, *Zmiany stanu i struktury rodzin w kontekście przemian procesów demograficznych w Polsce w latach 1988–2002*, [w:] *Problemy demograficzne Polski przed wejściem do Unii Europejskiej*, red. Z. Strzelecki, PWE, Warszawa 2003, s. 181–202.

³¹ Rosnący udział zatrudnienia w sektorze usług, mniejsze obciążenie pracą fizyczną oraz lepsze warunki pracy to podstawowe czynniki mające wpływ na wzrost jakości miejsca pracy.

³² *Ludność, ruch...*, s. 18–23, 101.

w województwie pomorskim są jednak zdecydowanie zbyt słabe, aby mogły uzupełnić niedobory ludnościowe na tym terenie.

Relacje pomorskiego rynku pracy z uwzględnieniem konsekwencji demograficznych – podsumowanie

Konsekwencje obecnej i przyszłej sytuacji demograficznej województwa pomorskiego dla rynku pracy zostały już powyżej opisane. Podkreślenia wymagają jednak kluczowe, z punktu widzenia zmian ludnościowych, kwestie. Pomorski rynek pracy jest specyficzny na tle Polski, za co odpowiedzialne są nie tylko kwestie demograficzne, ale również zachowania przedsiębiorstw w omawianym regionie. Do głównych czynników zaliczyć można: silne uzależnienie od eksportu, wysoki odsetek pracujących poza rolnictwem oraz skłonność adaptacyjną firm do nowych warunków. Są to zatem działania, które sprzyjają rozwojowi w czasie koniunktury, ale jednocześnie uwrażliwiają rynek pracy na niekorzystne tendencje gospodarcze, które skutkują spadkiem zatrudnienia i wzrostem stopy bezrobocia³³.

Ponadto, wśród wskaźników monitorujących rynek pracy, oprócz opisywanych powyżej wielkości demograficznych, wymienić należy między innymi o podmiotach gospodarki narodowej, których przybywa w województwie głównie za sprawą utrzymującego się od kilku lat trendu wzrostu liczby podmiotów w sektorze prywatnym³⁴. Jednocześnie obserwowany jest między innymi spadek liczby miejsc pracy w średnich i dużych przedsiębiorstwach. Uogólniając, konsekwencje uwarunkowań makroekonomicznych rynku pracy mają charakter neutralny. Dalszy wzrost produktywności, produkcji sprzedanej czy stabilny poziom sprzedaży detalicznej należy zaliczyć do aspektów pozytywnych. Mają one jednak zbyt słabą dynamikę do przecięcia negatywnych zjawisk, choć część z nich będzie zapewne sprzyjała szybszemu ożywieniu w okresie lepszej koniunktury gospodarczej³⁵.

Proces starzenia się społeczeństwa w województwie pomorskim przybiera obecnie względnie łagodny charakter. Jako najmłodsze demograficznie województwo pozostaje ono na uprzywilejowanej pozycji. Z jednej strony, procesy dostosowawcze rynku pracy mogą być podejmowane w okresie późniejszym, lecz nadal odpowiednio wcześnie, aby niwelować negatywne kon-

³³ Szerzej: *Pomorskie obserwatorium rynku pracy. Raport VIII/2010. Wersja podstawowa*, red. M. Nowicki, Gdańsk, marzec 2010.

³⁴ W roku 2009 wzrost ten był odnotowany na poziomie 4%. *Wskaźniki monitorujące rynek pracy. Województwo pomorskie*, Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, www.wup.gdansk.pl, z dnia 08.02.2011.

³⁵ *Pomorskie obserwatorium...*, s. 5, 7–8.

sekwencje zmian ludności. Z drugiej strony, województwo pomorskie ma niepowtarzalną szansę korzystania z doświadczeń województw, które, ze względów demograficznych, tego typu działania wprowadziły bądź dopiero będą musiały podjąć zdecydowanie wcześniej. Monitorowanie strategii lokalnych realizowanych na innych obszarach kraju pod kątem możliwości ich implementacji w województwie pomorskim wydaje się optymalną ścieżką osiągnięcia najwyższych rezultatów tych projektów.

Działania usprawniające funkcjonowanie rynku pracy, a pozostające w ścisłym związku ze zmianami demograficznymi, powinny zostać podjęte już obecnie. Należą do nich w szczególności aspekty zwiększenia aktywności zawodowej osób starszych, w tym kobiet, co, jak zostało to już wcześniej podkreślone, pozostaje w korelacji z rosnącym udziałem osób starszych w społeczeństwie, wśród których dominują liczebnie kobiety. Wysoka stopa bezrobocia długotrwałego w tych grupach³⁶ to obecnie jedno z istotniejszych wyzwań już teraz stojących przed pomorskim rynkiem pracy, szczególnie w połączeniu z informacjami o stale wysokim poziomie bezrobocia wśród najmłodszej grupy osób w wieku 15-24 lata, co jest szczególnie ważne dla tak młodego demograficznie województwa.

Jednym z nieporuszanych w niniejszym opracowaniu aspektów jest wkraczające obecnie w struktury zasobów pracy tzw. pokolenie Y, które znacznie różni się od swoich poprzedników podejściem do pracy, równowagi na linii rodzina-zawód, czy przywiązaniem do pracodawcy. Ponadto, ze względu na coraz dłuższą aktywność zawodową kwestią niespotykaną, jak dotąd, jest konieczność koegzystencji na rynku pracy jednocześnie trzech różnych pokoleń. Umiejętność zarządzania ich odmiennymi potencjałami na rzecz rozwoju przedsiębiorstwa będzie stanowiło równie trudne wyzwanie dla wszystkich interesariuszy rynku pracy.

Bibliografia

- Aktywność ekonomiczna ludności*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, www.stat.gov.pl/gdansk.
- Bezrobocie w województwie pomorskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, www.wup.gdansk.pl.
- Holzer J.Z., *Demografia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Kotowska I.E., *Drugie przejście demograficzne i jego uwarunkowania*, [w:] *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, red. I.E. Kotowska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1999.

³⁶ Por. *Bezrobocie w województwie pomorskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, www.wup.gdansk.pl, z dnia 08.02.2011.

- Kowalska I., *Zmiany stanu i struktury rodzin w kontekście przemian procesów demograficznych w Polsce w latach 1988–2002*, [w:] *Problemy demograficzne Polski przed wejściem do Unii Europejskiej*, red. Z. Strzelecki, PWE, Warszawa 2003
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie pomorskim w 2009 r.*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2010.
- Ludność*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, www.stat.gov.pl/gdansk.
- Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 VI 2010 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Makać W., *Podstawowe metody statystyczne w analizie pracy*, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1996.
- Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000–2010*, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl.
- Pomorskie obserwatorium rynku pracy. Raport VIII/2010. Wersja podstawowa*, red. M. Nowicki, Gdańsk, marzec 2010.
- Problemy demograficzne Polski przed wejściem do Unii Europejskiej*, red. Z. Strzelecki, PWE, Warszawa 2003.
- Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009.
- Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, red. Kotowska I. E., Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1999.
- Rocznik Demograficzny 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Wskaźniki monitorujące rynek pracy. Województwo pomorskie*, Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, www.wup.gdansk.pl.

Summary

The demographic processes in the Pomeranian voivodeship and their implications for a regional labour market

The aim of this paper is to analyze the significance of the relationship between contemporary demographic processes and labour market relations in the narrower, local perspective. Pomeranian voivodeship has been chosen as the research area. Firstly, theoretical issues, relating to the impact of population processes on the labour market, were examined. Then, an analysis based on statistical data concerned the structure of society, in particular: size of population, age, gender and a degree of urbanization. Given that and specificity of the Pomeranian labour market a number of consequences were shown, as well as the key actions needed to take to exploit opportunities and reduce disadvantages for the labour market development in the perspective of changing demographics.

- Kowalska I., *Zmiany stanu i struktury rodzin w kontekście przemian procesów demograficznych w Polsce w latach 1988–2002*, [w:] *Problemy demograficzne Polski przed wejściem do Unii Europejskiej*, red. Z. Strzelecki, PWE, Warszawa 2003
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie pomorskim w 2009 r.*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2010.
- Ludność*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, www.stat.gov.pl/gdansk.
- Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 VI 2010 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Makać W., *Podstawowe metody statystyczne w analizie pracy*, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1996.
- Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000–2010*, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl.
- Pomorskie obserwatorium rynku pracy. Raport VIII/2010. Wersja podstawowa*, red. M. Nowicki, Gdańsk, marzec 2010.
- Problemy demograficzne Polski przed wejściem do Unii Europejskiej*, red. Z. Strzelecki, PWE, Warszawa 2003.
- Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009.
- Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, red. Kotowska I. E., Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1999.
- Rocznik Demograficzny 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Wskaźniki monitorujące rynek pracy. Województwo pomorskie*, Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, www.wup.gdansk.pl.

Summary

The demographic processes in the Pomeranian voivodeship and their implications for a regional labour market

The aim of this paper is to analyze the significance of the relationship between contemporary demographic processes and labour market relations in the narrower, local perspective. Pomeranian voivodeship has been chosen as the research area. Firstly, theoretical issues, relating to the impact of population processes on the labour market, were examined. Then, an analysis based on statistical data concerned the structure of society, in particular: size of population, age, gender and a degree of urbanization. Given that and specificity of the Pomeranian labour market a number of consequences were shown, as well as the key actions needed to take to exploit opportunities and reduce disadvantages for the labour market development in the perspective of changing demographics.